

Debreczeni Márton emlékezete.

Ne múlték el tőlünk e nevezetes év, a nagy idők ötvenedik évfordulója a nélkül, hogy mi is meg ne emlékeznénk a költőről, a ki az unio-bizottság munkálataiban olyan tevékeny részt vett.

Mikor Jókai Mór a „rettenetes évek“ elején, 1853-ban, meglátogató a „bérecek, erdők szomorú hazáját“, igazolva, nagyon is igazolva látta fájdalmas sóhajtását: „Édes szép hazám! Édes szép paradicsomkertem! Mivé lettél! Mi lett belőled! Vagy ne láttalak volna egykor oly gyönyörűnek, vagy ne látnálak most oly elpusztúlva. Vagy ne látnálak most oly elpusztúlva, vagy tudnám remélni, hogy felvirúlandsz“.¹ De a borús hangulatok mellett egy örömhírt is vitt magával haza: hogy irodalmunk új kincsessel gazdagodott, a hazaszeretet vesztatüzét szent lelkesedéssel élesztő, őriző nemes gróf, Mikó Imre, örök becsű szép költeményt fedezett fel, a nemzeti dicsőség messziről ragyogó epepeáját. A „Déliab“ közölt is részleteket belőle: a bevezetést, a harcok gyászát (XV. ének eleje), a végzés birodalmának leírását (VII.), a magyar nők sirámát az elesettek fölött (IX.) meg azt, mikor Árpád Lehelt elküldi az ártatlan Szabolcs felkeresésére s Tuhutum Elődöt Álmos fegyverével új harezra csalogatva, az oroszokra ront.

Debreczeni Mártont rég ismerték. Országszerte tisztelt nevét egész legendakör vette körül. A bányászat és kohászat terén nemcsak kitűnő administratív tehetség, hanem jeles tudós és feltaláló, kinek híre a hazán túl is messze elhatott, dicsőséget szerezve a magyar névnek.

Mikó gróf abban a szép életrajzban, a mely elsőrangú forrása a Debreczenire vonatkozó adatoknak, elősorolja idevonatkozó becses

¹ A Bárdy-család. Novella, 1850.

munkálatait. Már az első ismertetőik közt akadt olyan, a ki sürgeti e dolgozatok összegyűjtését, méltányolását, kiadását.¹

Fájdalom, nemesak akkor nem akadt vállalkozó, de mind máig sem. Ideje volna végrevalahára, hogy egy kiváló szakember teljesen összegyűjtse Debreczeni e nemű munkáit; állapítsa meg, mivel vitte előbb a tudományt s kiadásukkal állítson emléket a hírneves, tudós feltalálónak, hogy ne általános üres szólamokban dicsőítsék, hanem felfogván, megérthessék való nagyságát. Nem tehetné-e ezt meg az országos bányászati és kohászati egyesület Selmeczbányán?!

Ismeretes volt Debreczeni Erdélyszerte, mint példátlan becsületes, jellemes, nemesszívú ember. Szájról-szájra járnak ma is apró történetek: hogyan szerette, becsülte közsorsú szülőit, hogyan gyámloltotta testvéreit, minő változatlan, szíves indulattal viseltetett gyermekkori barátai iránt, mikor ő tekintélyes úr, méltóságos tanácsos, azok igénytelen helyzetű, szegény emberek voltak. Nem volt benne semmi pózolás; ember, igaz ember maradt egész életében. Fenn maradt róla, hogy egyszer útaztában egy faluban elesteledett. Bement a paphoz, régi tanuló társához, mondván: „Barátom, nálad szeretném tölteni az éjszakát!” „Igen örvendek, méltóságos uram, hogy szerencsém van“, felelt zavarodottan, mély hajlongások közt a szegény pap. „Hát nem ismersz, pajtás? Én Debreczeni Marci vagyok!” „Hogyne ismerném méltóságodat“. „Már barátom, ha ismernél, nem csúfolkodnál velem. Ha tudtam volna, hogy úgy elfelejtettél, nem jöttem volna el“. A mélyen megindult pap boldogan ölelte szívére. Eltűnt közülök minden félszeg társadalmi korlát.² Ez a kis történet jellemzi az egész Debreczenit. Ha angol ember lett volna, iskolakönyvekben olvasnák serdülő gyermekek az ő élete történeteit, hogy zsenge szívökben, nemes magvakból hajtsanak ki a lélek nemesség illatos virágai.

De hogy költő is volna e nagy ember, azt senki sem sejtette, nem még családjá sem. Tanuló korában, természetesen, ő is írt verseket, mint ki nem közülünk? Hiszen szépen mondja Bólyaink: „A poézis olyan adó, mint a szerelem s a halál, a melyet minden megfizet valamiként. Egy kifejezése ez azon örömmek, a melylyel repes ebből a durva testből az angyal vissza hazája felé“.³ Sőt

¹ Pesti Napló, 1854. 104. sz.

² Kővári László: Történelmi adomák. Kolozsvár, 1857.

³ Előszó az öt szomorú játékhoz. VI. lap.

utóbb, 1825-ben, egy *Amor és méh* című anakreoni dala meg is jelent e diákkori kísérletek közül az „Aurorá“-ban.¹ Még később Kelemen János a kolozsvári ev. ref. collegium ifjúsága zsengeiből *Aglája* ezímen négy kis kötetet kiadván, a régibb évekből Debreczeni több költeményét közölte. Itt jelent meg: *A bagoly és sas*, aesopi meseszerű költemény, melyben a bagoly felszállván, szárnyait kiterjeszti, hogy a nap fényét elfödözze; a sas a napba tör, hogy megkapva, éjjelre is fentartsa; tán valahol találkoztak, összekaptak, megosztottak, mert még mindig van éjjel és nappal. *Zeusz*, a melynek leszűrt tanúlsága, hogy ma való érdem nem istenít senkit sem. *A halálhoz*, Gleim után fordítva.² *A hajó*, hosszú allegorikai költemény.³ *Kazinczyhoz* írott szép kis anakreoni költeménye 1818-ból, az Abafi-féle Figyelő I. kötetében jelent meg, Kazinczy Gábor hagyatékából, kinek 1855-ben Mikó gróf küldte emlékül. Kazinczy G. odavetett jegyzetében csodálkozik, hogy Kazinczy Ferencz széles körű levelezésében minden, még oly kis íróeskáról is megemlékezik, csak Debreczeniről és Katonáról nem. „Az egyik önmagát temette el szerény önbizalmatlansággal, a másik oly magasra szárnyalt fölötte korának, hogy kikerülél azoknak szemeit, kik a jelentkező tehetségnek bármí parányát figyelemmel kísérek ide lenn“. Arra nem gondolt, hogy Debreczeni 16 éves tanuló volt, mikor e költeményt írta, kétségtelenül Kazinczy 1816-iki erdélyi útjától lelkesedve s K. semmit sem tudott róla. Ma már azt is tudjuk, hogy a selmeczi bányász-akadémiai ifjúság közt ez évszáz elején egy víg társaság alakult, nagyrészt erdélyi és dunántúli hallgatókból. Hetenként kétszer-háromszor tartottak összejöveteleket. 1825-ben „Hollószugoly“ nevet vett fel a társaság, mert — mint a jegyzőkönyvben olvasható — tapasztaltaték, hogy az ember Selmecezen ép úgy képzelheti magát, mintha a bécsi játékszíneken oly nagy kedvességet nyert Hollószugolyban (Krähwinkel) volna“.

Volt benne mindenféle tisztviselő: ujságíró, poéta, szakács stb., kiknek megfelelő módon kellett mulattatni a társaságot. Első poétája Debreczeni M. volt. Egy későbbi, 1828-beli jegyzőkönyv ekként emlékezik meg róla: „Különösen kimutatták magokat tréfás felta-

¹ Kisfaludy Károly: Aurora. Negyedik kötet Pest, 1825.

² Aglája. II. kötet. Kolozsvár, 1830.

³ Aglája. IV. k. Kolozsvár, 1831.

lálások és némely jól találó irományok által Debreczeni Márton és Mikó Sámuel. Nagyon kár, hogy azon szép munkák közül mostanában egy sincs meg“. A társaság íratai közt találtak egy *Lottihoz* című pajkos költeményt, a melyet Debreczeninek tulajdonítottak.¹ Mindezek rég feledésbe merültek, senki sem sejdítette, hogy a nagy munkásságú ifjú bányász költői álmokat sző. S ime, halála után baráti kezek irományai rendezésével foglalkozva, rátalálnak egy kiforrt költő érett, becses alkotására. Mikó gróf először egy szűkebb körű társaságnak mutatta meg szép kertje hűvös lombjai alatt. Ez a kert lett később a nemes gróf nagylelkű adományából a kedves emlékü Múzeum-kert, a mai botanikus kert. A kis társaságnak, melyben jelen volt Gyulai Pál és Kőváry László is, nagy örömet okozott e váratlan felfedezés s még inkább Mikó gróf nyilatkozata, hogy az epósz a költő életrajzával és arczképével kiadja a hátra maradt család javára. Így jelent meg 1854-ben. Arczképe igen találó, de az aláírás, valószínűleg a metsző tévedéséből, nem a Debreczenié, mint a *Heti Lap* megjegyzi. (1854. 96, 97. sz.)²

A lapok dicsőítve emlékeznek meg róla. Olyan tekintélyes folyóirat, mint az *Új Magyar Múzeum*, azt mondja: „Irodalmunkra régen járt olyan termékeny hónap, mint a most végére siető szeptember. Oly becses új dolgozatok láttak világot, melyek minden irodalomban csak ritkán létesülnek. Mindenek előtt a közfigyelmet Debreczeni Márton eposzi nagy hagyományára fordítjuk“. S kinyilatkoztatja, hogy e mű minden irodalombarát még oly kicsiny könyvtárában is helyet követel magának.³ A Török János szerkesztette *Pesti Napló* pedig így ír: „A tiszta nemzeti szellem, mely e műben valódi költőiséggel párosúl, a szép képek bősége, a festői leírások, melyek közül többeket az u. n. hierogliphe poetique példányai gyanánt lehetne felhoznunk, a gondolatoknak lélekhez simúló, lélekbe olvadó előadása oly rendkívüli előnyök, melyek ennek örök fennmaradást s költészetünkben kitűnő helyet biztosítanak“. Majd alább: „Az előadás tárgyilagossága teljesen elüt azon subjectiv modortól,

¹ Hon, 1882. 207. sz. Reggeli kiadás.

² A kiovi csata. Hősköltemény. Irta Debreczeni Márton. Kiadja gróf Mikó Imre. Pest, 1854. Emich Gusztáv könyvkiadványa. Nagy 8-r. XXXIX és 367 lap.

³ *Új Magyar Múzeum*. 1854. IX. f.

melyben olaszok, portugálok, francziák és magyar költőink is eposzi anyagokat tárgyaltak. E részben Debreczeni műve egészen antik-szerű szerkezete nagyszerű alapra van fektetve s kivitelében változatos s egyszersmind összhangzó.¹ S egy pár sorban rámutat az Iliaszszal való rokonságára. Természetesen a kolozsvári Heti Lap még nagyobb örömmel ismerteti s részletesen felsorolja a legszebb epizódokat, leírásokat és képeket.² Toldi irodalom-történetébe beiktatja, harmadik epósz nagy költőnknek nevezi. Azt mondja, hogy nagy műve lángelméjének örökké dicső, de elkésett megjelenésével s a költői divat szele változtával hatás nélkül maradt s csak az avatottak által lelkesedve fogadott. Fejtegeti érdemeit, szépségiet.³ Majd a költészet kézi könyvében közli a költő életrajzát (Mikó után), az eposz énekenként való kivonatát s mutatoul a VII. éneket.⁴

És ez nem az elnyomatás szomorú korszakában fellobbanó nemzeti érzés tulzása. Debreczeni eposza kiállotta az idők tűzpróbáját. Nem veszt becséből. Hova-tovább mind teljesebben méltányolják. Minden irodalom-történet méltatja. Szász Károly meleg hangú életrajzán kívül,⁵ Tolnay Lajos (l—s jegy alatt) tanulmányt akart róla írni, de előbb Vörösmarty *Zalán futása*-t taglalja, kimutatván, hogy az mesében, jellemzésben, nyelvben elhibázott mű.⁶ Moller Ede előbb Árpád jellemét bonczolja,⁷ majd az egész eposzt fejtegeti.⁸ Fülöp Áron egész könyvet szentel e szép költeménynek.⁹ S csak most jelent meg Bakács István becses könyve, mely behatóan tárgyalja és méltatja eposzunkat.¹⁰

¹ Pesti Napló. 1854. 204. sz. —ss. (Greguiss) aláírással.

² Heti Lap, 1854. 96, 97. sz.

³ Toldy Ferencz: A magyar nemzeti irodalom története. Pest, 1864—65.

⁴ Toldy F.: A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a jelen korig. Negyedik kötet. Budapest, 1876.

⁵ Vasárnapi újság, 1871. 33. sz.

⁶ Debreczeni Márton Kiovi csatá-ja s a rokon magyar epószok. Erdélyi Figyelő. 1879.

⁷ Debreczeni Márton Árpádja a Kiovi csatában. Fővárosi Lapok, 1876. 216. szám.

⁸ Moller Ede Magyar Kalliope. (Szigeti veszedelem, Zalán futása. A kiovi csata.) Sopron, 1877. 16-r. II. 252 l.

⁹ Debreczeni Márton és a Kiovi csata. Szathmár, 1887. 8-r. 100 lap.

¹⁰ Debreczeni Márton Kiovi csatá-ja. Budapest, 1898 Athenaeum. 8-r. 107 lap.

A költő erejét mutatja erős conceptiója. A kiovi harez csak egy episód a honkereső magyarok útjában. Pedig az antik eposzokból azt olvashatni ki, hogy az eposznak nagyszerű, az egész nemzetre messze kiható tárgya van. Ám Debreczeni fontossá tette Kioy ostromát, mert Árpád itt jut Attila csodakardjának birtokába s így a honfoglalás sorsa itt dől el. A Névtelen krónikájában egy pár sovány adat van a kiovi harezről. Karamsin Miklós orosz történetíró munkájában sem sokat találhatott. Az ő inventiója a hatalmas eposz egész cselekvénye, jellemei. Nagy költői tehetségéről tanuskodik szerkesztésbeli ereje. Mily egységesen alkotja meg a cselekvényt, mindent Árpád köré, a főhős köré csoportosítva s hogy tud jellemezni minden egyes alakot! Vörösmartynak tudvalevőleg épen az a baja, hogy az Árpádra vonatkozó felettebb gyér mondákat nem bírta saját képzelmeiből kiegészíteni, kikerekíteni. Így cselekvénye szétfoly, epizódokká tördelődik. Árpád alakja elvész. Ép oly szép Debreczeni nyelve, leírásai, képei. Hogy a természetet oly meleg, igaz színekkel rajzolja, az könnyen megmagyarázható. Magyar-Győr-Monostoron született, a szép Kalotaszegen. Ott töltötte gyermek éveit a havasok alján, a búbajos természet kebelén. Aztán Kolozsvárra jött. Én hiszem, hogy nem maradt a kollégium szűk falai közé zárkózva, hanem bebarangolta a város festői szépségekben gazdag határát. Bizonyára el-elbolyongott a Bükk árnyában, repeső lélekkel merengett a Peana-tetőn, a kéklő messzeségben, élvezte a Szent-János-forrás üde esendjét, révedezett a Kányafőn, elbájolták a kies szőlőhegyek, a szénafűvek hatalmas rétsége. S azok a hosszú szünetek, a legatiók új meg új tájakra vonták a fogékony szívű ifjút. Majd Selmezbánya vadregényes világába került. Radna, Cser-tés, Zalathna szépségeiben gyönyörködött s megigézték lelkét a déli határhegyek. Ridegebb szívet is poétává avattak volna. Az ő izzó lelkét, fürkésző természetét illetlenül hagyhatták-e?

Most, hogy megemlékezünk e jelesünkre, nem akarom elbeszélni élete folyását. Ott van Mikó gróf alapos, nagybecsű életrajza. A mig az eposz körül egész kis irodalom fejtett, a költő életének ismertetéséhez azóta jóformán semmivel sem járultak. Legyen szabad hát adalékul, kiegészítésül egyet-mást elmondanom, a többire nézve utasítván szíves olvasómat Mikó gróf többször idézett jeles munkájára.

Költőnk 1802 január 26-án született. A Mikó-féle életrajz január 25-ét mondja születési napjának, de a gyerómonostori ev. ref. egyház anyakönyvébe jan. 26-ika van bejegyezve. Szülőháza ma is megvan a papilak alatt s nem is rozoga állapotban. De mai tulajdonosa, Imre Jankó András, le akarja bontatni, ha már az őszön le nem bontatta. Nagy Mózes ref. pap, ki baráti szívességgel jegyezte ki az anyakönyvi adatokat, azt írja: tehát sietni kellene az emléktáblával! Azóta is cseng lelkemben e szó. Valóban módját kellene ejtenünk, hogy a nagy ember szülőházát megjelöljük.

A költő apja Debreczeni János. Születési éve nincs bejegyezve a monostori anyakönyvbe, mert a bejegyzések csak 1781-től kezdődnek. Debreczeni János pedig előbb született. Hisz a halotti anyakönyvben ez van: „Debreczeni Fazakas (mestersége után) János meghalt 1833. november 21-én 60 esztendőskorában szörny-betegségben.“ De lehetséges, hogy nem is Monostoron született, mert a ma élő rokonok úgy emlékeznek, hogy őseik idegenből szakadtak oda. Először 1791. április 6-án nősült. Elvette Magyar-Valkóról Lőrincz István leányát, Erzsébetet. Ettől született gyermeke: János, szül. 1792. jan. 8-án, meghalt még e hónap 25-én; *Erzsébet*, szül. 1793. jan. 21-én, meghalt 1800. június 24-én; *Kata*, szül. 1795. márcz. 2-án, meghalt 1797. május 18-án; *Anna*, szül. 1797. szept. 27-én, halála nincs feljegyezve, de bizonyos, hogy felnőtt kort az sem ért; újra *Kata*, szül. 1799. decz. 7-én, férjhezment 1817. febr. 6-án Bogdán Istvánhoz;¹ *Márton*, a költő szül. 1802. jan. 26-án; *János*, szül. 1804. okt. 17-én, meghalt 1831. márcz. 21-én nyavalyatörésben; *Pál*, szül. 1807. jan. 19-én, nősült 1831-ben június 4-én, elvevén sárvári születésű Szabó Katát;² *Anna*, szül. 1809. február 18-án, férjhezment 1827. jan. 20-án Imre Jánoshoz.³ *Ferencz*, a költő legkedvesebb testvére, szül. 1812 nov. 1-én. Lőrincz Erzsébet 1814

¹ Ennek jelenben élő unokái: Bogdán Erzsébet, férjzett Barta Ferenczné; Borbára, férj. Kovács Istvánné; Kisó, szintén Kovács Istvánné; György. Mindeniköknek vannak gyermekei.

² Pálnak ma is élő gyermekei: Ferencz, van három fia és egy leánya; Márton, van egy leánya; Erzsébet, van három fia és három leánya.

³ Ennek jelenleg is élő gyermeke Sinkó Istvánné sz. Imre Kata, gyermektelen. Unokái: István, 3 gyermekkel, Erzsébet 2 gyermekkel, Kata 2 gyermekkel.

jan. 3-án 38 éves korában meghalt. Debreczeni János 1817 decz. 18-án újra nősül. Elveszi néhai Imre István özvegyét, Antal Katát. Ettől született András nevű fia 1819 febr. 2-án. Egy leánya ma is él: Kata, Barta Jánosné. Volt Monostoron egy Debreczeni Mihály (megh. 1832-ben 91 éves korában), meg egy Debreczeni István, a ki szintén sokáig élt. Mindkettőnek számos gyermeke volt. A rokonok azt mondják, hogy Mihály és István Jánosnak testvérei voltak. A család ma élő tagjai szegénysorsú földművesek. Ferencz, a Pál fia és János, a Pál unokája ma is fazekas mesterséggel foglalkoznak.

Láthatjuk, hogy a szegény falusi fazekasnak, a Kabósok jobbagyának terhes családja volt. Nem igen gondolhatott gyermekei neveltetésére. Márton is borjúkat őrizgetett s az várt rá, hogy apja mesterségét kövesse. De nagyon szeretett a harangozónak segédkezni s egy alkalommal a harang ütője jobb keze hüvelykujját leszakította.¹ Így alkalmatlan lévén a fazekas mesterségre, a kolozsvári ev. ref. collegiumba került.

Ma már nem igen végezhetnének a Debreczeni Mártonok, Körösi Csoma Sándorok s annyi sok más ezren. Megváltoztak az idők. Ő szolgagyermek volt. E névtől ma tán visszahökkenünk. Pedig a szolgagyermeknek épen olyan becsülete volt a collegiumban, mint az úrfinak, esetleg több is. Mert a szerint becsülték a fiúkat, ki hogy tanúlt, hogy viselte magát. Nem egy szolgafíú magasan állott tanárok és diákok szemében a naplopó úrfi felett.

Eszembe jut Kemény János tudósítása a XVII. évszázbeli apródokról. Ő maga is előkelő, honfoglaló ősöktől származva, később szintén fejedelem, Bethlen Gábor udvarában gondozta a fejedelem két kedves agarát, a Hókát és Kormost; maga adott enniök. Nem szégyelte ezt a peczérkedést. Seperte a szobákat, tüzet rakott. S mivel gyalogárnyékszéket hordoztak a fejedelem után, azt egy másik apród társával kiürítette, tisztogatta, a mitől társa akárhányszor roszszúl lett.²

A collegiumban is rendes, természetes dolog volt, hogy a kisebb tanulók a nagyobbaknak és a köznek szolgálatot tegyenek.

¹ Hory Farkas. Debreczeni Márton. Vasárnapi Ujság 1854. 12. sz. (A rokonok is így tudják).

² Kemény János önéletleírása. Pest, 1856. 49. lap.

Debreczeni Márton is, mint kollegiumi szolga sepergette a szobát s Kabós Miklós tanuló társa mellett teljesített szolgálatokat, a miért aztán ennek szülei gondoskodtak róla. Természetesen, ez csak addig tartott, a míg u. n. diák lett, azaz elvégezvén a hat osztályú gymnasiumot, a böleseleti tanfolyamba lépett. Debreczeni körülbelül 1813-ban jött Kolozsvárra. 1818 július 3-án subscribált a diáki törvényeknek. Az 1818/19-ik iskolai évben első éves, 1819/20-ban második éves philologus, 1820, 21-ben első, 1821/22-ben második éves jogász s az 1822/23-ik évben theologusnak volt beírva. De már 1823 május 3-án kiveszi bizonyítványát. E bizonyítvány most a kolozsvári 48-as ereklye-múzeum birtokában van. Minden tárgyból első kitűnő. A zenében és műfestésben is dicséretes előhaladást tett. Egyszersmind a görög nyelv correpetitora volt. A különös megjegyzések rovatában olvashatni, hogy „kiváló észtehetsége, szorgalma, erkölcsi tisztasága, előjáróival szemben tanusított engedelmsége dicséretes ajánló tulajdonai és hisszük, hogy ezen ifjú a jövőben a hazának híj és munkás polgára leend“. A jó diák már tanítványokat kap, legatciókba jár, tisztességes megélhetése biztosítva van, Még a tanítványainak neve is fenn maradt a kollegiumi íratok között. 1818-ban tanítványa volt Szalay Mihály, kezdő tanuló, (initiens). 1819-ben: Bikfalvi Sámuel alsó syntaxista; 1820-ban: Rettégi János, Békési Dénes, Bányai Dániel, Bálint Sándor, Rettégi Sándor, ifj. Rettégi József, Nagy József kezdő tanulók; 1821-ben: Rettégi Sándor és János, Bányai Dániel, Bálint Sándor, Diószegi Mihály; 1822-ben: Horváth János és Dániel, Kolozsvári Sándor és Ferencz, Doldis András, Jálgai Lajos, Baróti György és Sándor I., Rettégi Sándor és János II. grammatisták.¹

Mikó gróf részletesen megírja, miként végzi a selmeczi bányász-akadémiát,² hogy lesz radnai olvasztómester, esertési kémlő-helyettes, zalathnai kohóhivatali ellenőr, majd kohónagy és igazgatósági ülnök, bánya-, kohó- és uradalmi igazgató, bányaügyi előadó, kincstári tanácsos.

¹ Török István dr. kolozsvári ev. ref. kollegiumi tanár és könyvtáros közlése.

² A selmeczi m. kir. bányász- és erdészeti akadémia évszázados fennállásának emlékkönyve, 1770—1870. Selmeczbánya 1871. Ebben Debreczeniről nincs szó a „Kitűnő bányászok életrajza“ című fejezetben, kik a selmeczi akadémianak tanítványai voltak. A hallgatók közt az 1824-ik évre van beírva.

Én ezeket egy pár új adattal akarom kiegészíteni. Selmeczi akadémikus korában el-eljárogatott Láner főerdész házához, kinek sok leánya volt s egyiköknek Debreczeni udvarolgatott. Természetesen, házasságra még nem gondolhatott. De mikor kohótiszt korában megfordult Zalathnán Frenel Ferencz administrator házánál, a kinek egy Láner-lány volt a felesége, ott találta az asszony legfiatalabb nővérét, Terézt. Belészeretett s levelet írt az apának, hogy neki úgy is mindegy, akár melyik leánya megyen férjhez, adja neki feleségül Terézt. Így vette el s folyvást boldog életet éltek. Kitűnő gazdasszony, szerető, hű feleség s gondos anya volt. Gyermekük voltak: *Kálmán, Gyula*, (a ki kiesi korában elhalt), *Berta*, (később Dézsi Józsefné), *Balázs, Ödön, Ilka*, újra *Gyula, Vilma*. Az első Gyulán kívül mind felnőttek. Ma azonban csak Balázs él, Kolozsvár város derék tisztb. főmérnöke.¹ Nagy-Szebenben mintegy 11 évig lakott Debreczeni. Teljesen hivatalának élt. Sokszor vacsoráját is odavitette huszárijával, sőt ott is halt, vagyis dőlt le egy kis pihenőre. Öltözetére nem sokat adott, Neje még jegyes korában is pirongatta hanyag ruházkodásáért. Semmi különösebb szenvedélye nem volt, csak dohányozni szeretett nagyon. Hegedün, waldhornon, melyet fiatal korában annyira szeretett, nem játszott. De élénk zeneérzéke volt. El-elhallgatta a térzenét s ha egy-egy új dal ütötte meg fülét, a mint haza ment, pontosan eljátszotta leánya zongoráján.

Színházba is ritkán járt. Reggel és este, ha ideje volt, egy-egy kis sétát tett. Tagja volt a kaszinónak, de nem igen járt fel. Egy-egy nagy úr fogadtatásánál őt szokták szónokul előtolni s nem nagyon erős, de kellemes csengésű hangját szívesen hallgatták. Különböben nem igen szeretett beszélni, bár kitűnő rögtönző volt.

A disznódi utczában egy egész emeletes házat bérelt ki. Családjával az emeleten lakott. A földszintet üresen hagyta; szegény napi-díjasoknak, írnokoknak adta oda ingyen. 14—15 ilyen írnok volt a keze alatt. Ezeknek felhagyott egy-egy tételt, melyekről szónoki beszédet kellett készítniök. Minden hónapban egy délután kihallgatta őket a földszint nagyobbik szobájában, hűségesen megjegyzéseket

¹ Utódai közül él Kálmánnak két gyermeke: Márton és 4 gyermeke; Mari: Bertának leánya, Csávási Gyuláné 2 fiával s egy leányával; özv. Máthé Geróné. Baláznak gyermekei: Ákos, Árpád, mindkettő nő, de gyermektelen; Ödön 5 gyermek apja; Béla, Jolán Piroska.

téve, oktattva őket. Eltelt vele az egész délután. Akkor felvitte, megvendégelte őket.

Egyházának buzgó tagja volt. Szebenben főgondnok. Legalább ünnepeken, minden nagy elfoglaltsága mellett is, eljárta a templomba.

A nyelveket könnyen tanulta. Beszélt a magyaron kívül latinul, németül, francziául, angolul, törökül, oláhul, tótul. Jól tudott görögül is. Kézről-kézre járt Csokonai *Béka-egérharc*ának tartalmilag és alakilag hű oláh fordítása, melyet Debreczeni Mártonnak tulajdonítottak. Ma tudjuk, hogy e fordítás a Konez Józsefé. De hogy Debreczenire fogták, bizonyítja az oláh nyelvben való otthonosságát.

Az erdélyi országgyűlés 1848 máj. 30-án kimondván az uniót, megválasztotta az unió-bizottságot. E bizottságnak igen fontos feladata volt, hogy Erdély érdekeit összeegyeztetvén Magyarországgival, előkészítse a közös országgyűlés elé terjesztendő javaslatokat. Tagja volt Debreczeni Márton is. A Pesten tartott gyűléseken tevékeny részt vett s aug. 15-én beterjesztette javaslatát az erdélyi kincstár felügyelete alatt álló tárgyak és hivatalok rendezése ügyében, 16-án az erdélyi alapítványok érdekében, melyek a vallás- és tanulmányi ügyeket nagyban érdekelték,¹ Aug. 22-én a pénzügyminiszter a bányászati osztály tanácsosává nevezte ki, avval a megbízással, hogy az erdélyi összes bányaügyek rendezésére Kolozsvárra utazzék. Családja ez idő alatt Szebenben maradt.² Mikor a kormány Debreczenbe menekült (1849 jan. 4), Debreczeni követte. Ekkor szélütés érte. Megírta nejének. De a rendkívüli viszonyok, hiányos közlekedés mellett, hónapok múlva jutott rendeltetése helyére, felbontva. Neje közölte Puchner tábornokkal, a ki különben is rokona volt s kérte, hogy rendeljen melléje katonai fedezetet; fel akarja keresni férjét, kinek bizonytalan sorsa felette aggasztja. Azt sem tudja, mire fordult betegsége. Puchner ezt nem tehette. De futárt küldött Debreczenbe, a ki négy nap alatt megjött a kedvező hírrel, hogy Debreczeni jobban van. Fájdalommal nehezedett lelkére az is, hogy Ferencz test-

¹ Márki Sándor. Az erdélyi unió-bizottság. Budapesti Szemle, 1898. szeptemberi kötet.

² Junius 16-án még maga is ott volt. Onnan küldi Bodor Ferencz bánya-nagnak a bányászati szótár számára a maga műszógyűjteményét, melyet Nádasdy gróf kincstartó felhívására tisztársai segítségével már 1842—43 óta gyűjtögetett. (Élet és irodalom. 1884. 13. sz.)

vérét, kit gonddal neveltetett s ki bányatörvénytörvényesülki ülnök volt, 1848 oct. 24-én a zalathnai mészárlás alkalmával az oláhok családostúl, (1837-ben vette nőül M.-Gy.-Monostoron Kovács Ilonát) felkoncizolták. Ép úgy sógorát, Frenzel Ferenczet és családját. Szeben bevétele után tüzer fiát Kálmán küldte családja után. A fiú anyját, testvéreit Maros-Vásárhely-felé vitte, Gyula-Fehérvárnak nem levén biztos az út. Segesvárnál találkozott a férj nejével. A felégetett Maros-Ludasra érve, az éhségtől elesigázott család semmi élelemhez nem bírt jutni. Szerencsére találkoztak Bem egyik segédtsztjével, a ki két huszárt elküldött s azok nagy mennyiségű csirkét, tojást, kenyeret requiráltak. De Debreczeni rosszúl lett. Tordáról hoztak orvost s úgy folytatták útjokat Kolozsvárra. Addig szándékozott itt maradni, míg a kormány megbizásából az erdélyi bányaugyeket rendezi. Az Óvárban lakott, a Tauffer-féle házban, az emeleten. Csányi, a míg itt volt, jóformán minden délelött felkereste s el-elbeszélgettek.

Mikor a válság bekövetkezett, Orsováról levelet kapott Kossuth-tól, hogy menjen, siessen utánok. Gyorsan esomagolni kezdtek azon módon, azokba a ládába, a melyekbe Szebenben esomagoltak, hogy másnap induljanak. De ebédnél újra szél érte. Balázs fia futott Pataki Dániel orvoshoz, Debreczeni barátjához. Ily körülmények közt nem indulhatott. Azt mondta, hogyha felakasztják is, maradnia kell.

Fizetést nem kapva, nagy nyomorúságban élt. Kagerbauer Antal segített rajta szíves baráti készséggel. Az ő sétatér-utcza, ma: Veress-féle házába költözött s ott halt meg 1851. febr. 18-án.

Halála után érkezett meg rehabilitálása s felesége megkapta nyugalmi díját. Ő csak 1874. május 5-én halt meg 65 éves korában tüdőbajban.¹

A költő hamvai ott nyugszanak a köztemetőben, a hol a főút és a szász temető mellett felvezető út összeér. Kagerbauer tervezte egyszerű síremlék jelöli nyugvó helyét. Bizony elfelejtették sírját, magát. De a múlt évi halottak estéjén az ifjúság kegyelete felkereste e helyet s felgyújtotta lelkében az emlékezet világát.

Keressük is fel gyakorta, mert az egyszerű sír magasztos ére nyekre, áldásos munkára ösztökél, megacézolja lelkünket az élet nehéz küzdelmeire.

DR. VERSÉNYI GYÖRGY.

¹ Kis János kolozsvári róm. kath. segédlelkész közlése.